

VU Research Portal

Over het nut van digitale archiefontsluiting. De civiele procesdossiers van het Hof van Holland en het Hof van Friesland

de Jong, H

published in

Pro Memorie

2022

DOI (link to publisher)

[10.5117/PM2022.1.005.JONG](https://doi.org/10.5117/PM2022.1.005.JONG)

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Article 25fa Dutch Copyright Act

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

de Jong, H. (2022). Over het nut van digitale archiefontsluiting. De civiele procesdossiers van het Hof van Holland en het Hof van Friesland. *Pro Memorie*, 24(1), 97-111. <https://doi.org/10.5117/PM2022.1.005.JONG>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Over het nut van digitale archiefontsluiting

De civiele procesdossiers van het Hof van Holland en het Hof van Friesland

Hylkje de Jong

Vrije Universiteit Amsterdam

h.de.jong@vu.nl

Abstract

Making archives searchable by digitalisation and applying artificial intelligence to this will not only generate new information, but opens also the door for new questions. On basis of a case study from the Court of Friesland, the importance of this digital unlocking and method is shown: network analysis in three similar cases demonstrates and visualises the dominance of certain sources (allegations) in the network over other sources and by that the different working methods of the involved lawyers. This type of analysis is very useful to expose patterns which cannot be discerned otherwise when dealing with large quantities of civil litigation records from the Courts of Holland and Friesland. In this way until now hidden relations between names, places, dossiers and allegations, and even interprovincial links, may be revealed and lead to new investigations.

Keywords: Digital unlocking of archives, Artificial intelligence, Network analyse, Court of Friesland, Court of Holland.

1. Inleiding

Ter gelegenheid van de viering van 500 jaar Hof van Friesland in 1999 sprak J.H.A. Lokin, hoogleraar Rechtsgeschiedenis, in het bijzonder Romeins recht aan de Rijksuniversiteit Groningen, de volgende wens uit:

‘Die archieven zijn wonderwel goed overgeleverd (...) Een obstakel vormt de registratie, die op de namen der partijen is gesteld en niet op het

onderwerp van de rechtsstrijd. Een nieuwe inventarisatie naar onderwerp is dringend gewenst, want de archieven bevatten goud.”¹

De civiele procesdossiers van na 1700 mochten dan wel goed bewaard zijn gebleven, een belemmering was volgens hem de registratie van deze handgeschreven dossiers. Ze waren alleen toegankelijk onder de naam van de partijen. Hij had gelijk: de registratie van deze civiele procesdossiers was ontoereikend. Meer dan twintig jaar later is dat nog steeds zo! Casestudies onderschrijven het belang van een uitgebreide inventarisatie, zoals Lokin aangaf. En dit geldt niet alleen voor het archief van het Hof van Friesland, maar ook voor de andere gerechtshoven in de Republiek der Verenigde Nederlanden. Er is overigens in 1999 wel een poging gedaan de civiele procesdossiers uit het archief van het Hof van Friesland te onderzoeken.² Zo beschreven Lokin, Jansen en Brandsma in *Het Rooms-Friese recht* meer dan één leerstuk. De auteurs kozen ‘uit de grote massa van het civiele recht’ enkele te bestuderen leerstukken die de hedendaagse jurist nog steeds in de rechtspraktijk zal aantreffen.³ Zij benadrukten wel al de noodzaak van nader onderzoek en de voorwaarden daartoe.⁴ Hiermee raken de auteurs van *Het Rooms-Friese recht* het basisprobleem: een ontsluiting van de archieven die meer is dan een klassieke inventarisatie. Alleen zo kan onderzoek werkelijk over een langere periode gedaan worden en blijft het niet beperkt tot steekproeven.

Heden ten dage biedt de technologie manieren om gehele archieven te ontsluiten, zoals dat bijvoorbeeld reeds voor het archief van de Verenigde

1 J.H.A. Lokin, ‘Hoe Rooms waren de Friezen?’, in: D.P. de Vries en P. Nieuwland (reds.), *500 jaar Hof van Friesland*, Hilversum, 2000, 79 nt. 13.

2 Zie voor casestudies uit het Hof van Friesland bijvoorbeeld H. de Jong, “‘Het quaestieuze verdrongene goud’. Over de eigendom van een strandvondst uit het in 1674 verongelukte schip *De witte Haas*’, *Pro Memorie* 23-1 (2021) 6-31 en H. de Jong, “‘IJdele cavillatien”. Natuurrecht in een testamentaire zaak bij het Hof van Friesland’, *Pro Memorie* 18 (2017) 152-168.

3 J.H.A. Lokin, C.J.H. Jansen en F. Brandsma, *Het Rooms-Friese recht: de civiele rechtspraktijk van het Hof van Friesland in de 17e en 18e eeuw*, Hilversum, 1999, 12.

4 Lokin, Jansen en Brandsma, *Het Rooms-Friese recht* (*supra*, n. 3), 228 nt. 10: “Voor het slagen van dat nadere onderzoek is het dringend gewenst dat van de civielrechtelijke archieven van het Hof van Friesland regesten worden gemaakt, korte aanduidingen van de juridische kwesties waarover het proces is gegaan. Het maken van zulke regesten dient te worden overgelaten aan een jurist die verstand heeft van het Romeinse recht. Het ligt voor de hand te beginnen met de zaken van na 1700, omdat daarvan de advocatendossiers zijn bewaard gebleven”.

Opstelling van apparatuur om archieven te digitaliseren, hier voor het archief van het Hof van Friesland, in Hurdegaryp.

Oost-Indische Compagnie in het Nationaal Archief is gebeurd. De digitale techniek maakt het mogelijk om antwoorden te vinden op nieuwe vragen: eerst door de archieven te scannen en dan door de gescande teksten met een computerprogramma te lezen en zo doorzoekbaar te maken. Dat weer stelt de bewerker in staat de teksten grondig en uitgebreid te ontsluiten en naast inventarisatie ook 'tags' aan te brengen (digitale merkjes die in de tekst een bepaalde zaak identificeren (metadata)). Dat is pionierswerk en zo heeft tot op heden nog niemand zich in Nederland aan een dergelijke archiefontsluiting van de civiele procesdossiers uit de gerechtshoven gewaagd: voor de rechtsgeschiedenis is hiermee nu echter een begin gemaakt. Onlangs is een pilotonderzoek door ondergetekende aan de Vrije Universiteit Amsterdam gestart, waarin 48 meter civiele procesdossiers uit de periode 1716-1730 uit het archief van het Hof van Friesland wordt gedigitaliseerd door middel van scanning en doorzoekbaar gemaakt. Voor het laatste, waarbij de tekst gelezen moet worden, wordt gebruikt gemaakt van de techniek Handwritten Text Recognition (HTR) met de 'Transkribus

tool'.⁵ Transkribus maakt het mogelijk met de hand geschreven tekst te lezen en om te zetten, zodat zoekprogramma's erop los gelaten kunnen worden. Daarnaast moeten er analyses kunnen worden uitgevoerd aan de hand van de toegevoegde coderingen (tags), zoals onderwerp van de zaken en (rechts)bronnen. Maar dit kan niet zonder slag of stoot. Het vraagt meer, namelijk interdisciplinariteit van de bewerker/onderzoeker. Zoals Lokin c.s. in hun voorwaarden al opmerkten, dient de historicus grondige Romeinsrechtelijke juridische kennis te hebben om de bronnen te begrijpen. De jurist daarentegen dient onder andere vaardig te zijn – ook na ontsluiting – in het lezen van oude handschriften. Daarnaast is kennis van het Latijn ook onontbeerlijk, omdat veel rechtsgeleerde literatuur in deze taal is geschreven.

Welke mogelijkheden biedt het de (rechts)historische onderzoekers, wanneer zij de gelegenheid krijgen de civiele procesdossiers zelf op woord, woordverbanden of thema's te kunnen doorzoeken of met elkaar te kunnen verbinden? Met andere woorden: wat is nu het nut van zo'n digitale ontsluiting van een archief?

In deze bijdrage staan de archieven van twee gerechtshoven in de Nederlandse gewesten vóór 1811 centraal: het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland (hierna: Hof van Holland) en het Hof van Friesland. In deze archieven bevindt zich een groot aantal civiele procesdossiers. Nu de hoven wat betreft het privaatrecht tot de uitvaardiging van het *Wetboek Napoleon ingerigt voor het Koninkrijk Holland* in 1809 soeverein waren, zal het niet verbazen dat niet alleen hun procesrecht, maar ook hun archieven er heel anders uitzien.

In deze bijdrage zal ik naar aanleiding van het artikel 'Network analysis in legal history: an example from the Court of Friesland. Remarks on the benefits',⁶ waarin een voorbeeld wordt gegeven van het gebruik van artificiële intelligentie in rechtshistorisch onderzoek, laten zien welke rechtshistorische vragen met automatische extractie van metadata uit de civiele procesdossiers zouden kunnen worden beantwoord. De opsomming zal bij lange na niet volledig zijn. Deze vragen konden tot nu toe niet worden beantwoord, maar kwamen na het doen van casestudies naar voren. Met

5 'Transkribus is a comprehensive platform for the digitisation, AI (Artificial Intelligence)-powered recognition, transcription and searching of historical documents. Transkribus can be trained to recognize exactly the documents you are interested in (...)', zie transkribus.eu.

6 H. de Jong en G. van Dijk, 'Network analysis in legal history: an example from the Court of Friesland. Remarks on the benefits', *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* (2022).

digitale ontsluiting, het doorzoekbaar maken en het gebruik van artificiële intelligentie zal het mogelijk zijn om deze nieuwe informatie te genereren. Door de inhoud van de civiele procesdossiers te bestuderen en met elkaar te vergelijken is het mogelijk om de specifieke identiteit van de gewesten bloot te leggen. Deze identiteit betreft de rechtsspraak, maar ook andere aspecten van de sociaalhistorische context. Zo zei Douwe de Vries reeds in 1999 over de noodzaak van het ontsluiten van het archief van het Hof van Friesland:

‘Niet alleen voor de rechtshistorici zijn deze dossiers een *Fundgrube*. Ook voor andere disciplines zijn ze van zeer groot belang vanwege de onafzienbare stoet getuigen en de informatie over zeer veel aspecten van het dagelijks leven.’⁷

In 2. zal kort worden ingegaan op de inventarisatie, het corpus van de civiele procesdossiers uit het Hof van Holland en het Hof van Friesland en het verschil ertussen. In 3. wordt kort gewezen op de resultaten van de netwerkanalyse van het bovengenoemde artikel. Deze proeve laat zien dat het gebruik van artificiële intelligentie kan leiden tot meer soortgelijk onderzoek omdat onzichtbare patronen kunnen worden gevisualiseerd. In 4. worden enkele voorbeelden gegeven van vragen die naar aanleiding van enkele casestudies zijn gerezen, maar die tot nu toe onbeantwoord moesten blijven of enkel door toeval aan het licht kwamen. Deze vragen zouden door de digitale ontsluiting, het doorzoekbaar maken en het gebruik van artificiële intelligentie, onder andere met netwerkanalyse, kunnen worden beantwoord. Zo kunnen vragen betrekking hebben op de (inter)gewestelijke werkwijze van de advocaat. Het feitenrelaas van de casestudies laat ik steeds bij de voorbeelden vanwege gebrek aan relevantie achterwege. Ten slotte volgt de conclusie (5.).

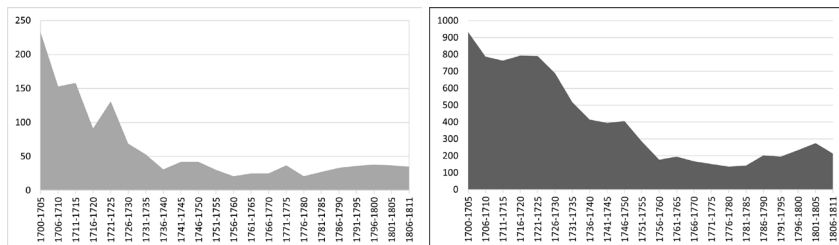
2. Het corpus: Hof van Holland en Hof van Friesland

Er zijn 1368 procesdossiers in het archief van het Hof van Holland en 8872 procesdossiers in het archief van het Hof van Friesland voor de periode

⁷ D.P. de Vries, ‘Het Hof van Friesland en zijn schriftelijke nalatenschap in vogelvlucht’, in: D.P. de Vries en P. Nieuwland (red), *500 jaar Hof van Friesland*, Hilversum, 2000, 17-24, 22.

1700-1811 bewaard gebleven.⁸ Hieronder geven de figuren weer uit welke periode de procesdossiers precies komen.

Aantal civiele procesdossiers (1700-1811)

Hof van Holland

Hof van Friesland

Het is opvallend dat bovenstaande neerwaartse lijnen overeenkomen met een neerwaartse lijn in de achttiende eeuw in de vonnissen van Hoven en Hoge Raad. De reden daarvoor is niet duidelijk, maar hier niet ter zake. Wellicht biedt digitale ontsluiting te zijner tijd soelaas.⁹ De discrepantie in het aantal overgeleverde procesdossiers in de verschillende hoven maakt dat het onderzoek van de dossiers tot resultaten kan leiden, die met de nodige voorzichtigheid veralgemeeniseerd kunnen worden.

8 Zie M.-Ch. le Bailly, P.J.M. van den Heuvel e.a., *Inventaris van het archief van het Hof van Holland 1428-1811*, Den Haag, 2008 inv.nrs. 9001-12436. Er zijn in totaal 3435 civiele procesdossiers overgeleverd. Zij staan alle wat betreft tijd door elkaar. Dit betreft het Nationaal Archief, Den Haag, Toegang 3.03.01.01, Inventaris van het archief van het Hof van Holland, 1428-1811 (hierna: HvH). Er zijn 6156 sententies uit de periode 1700-1811 geteld in de sententieboeken. De tellingen zijn door de auteur gedaan. Er wordt verder niet ingegaan op de discrepantie tussen de overgeleverde procesdossiers en de sententies.

J.L. Berns†; B.S. Hempenius-van Dijk, D.P. de Vries, P. Nieuwland, A.P. van Nienes en S. de Haan, *Archief Hof van Friesland. Inventaris van het archief van de Raad, na 1515 het Hof van Friesland (1502) 1516-1811*, Hilversum, 1999 inv.nrs. 7599-16470. Dit betreft Tresoar, Leeuwarden, Toegang 14, Archief van het Hof van Friesland (hierna: HvF). Het aantal vermiste procesdossiers is in totaal 496. De tellingen zijn door de auteur gedaan. Er wordt verder niet ingegaan op de discrepantie tussen de overgeleverde procesdossiers en de sententies.

9 Zoals ook al bleek uit de studie over de langetermijntrends in de rechtspraak bij de gewestelijke hoven van justitie van Le Bailly zijn er specifieke patronen in het bronnenmateriaal te herkennen. De trend was volgens Le Bailly bij alle gewestelijke hoven ongeveer gelijk: 'het aantal civiele processen groeide explosief in de zestiende of zeventiende eeuw, maar liep overal sterk terug in de achttiende eeuw'. Wat precies de reden van deze trend is, is niet duidelijk: M.-Ch. le Bailly, 'Langetermijntrends in de rechtspraak bij de gewestelijke hoven van justitie in de Nooderlijke Nederlanden van ca. 1450 tot ca. 1800', *Pro Memorie* 13-1 (2011), 30-67, met name 65.

Tot nu toe werden alleen toevallige casestudies uitgevoerd. Daaruit bleek dat de archieven waardevol materiaal bevatten. De inventarissen van de archieven geven slechts summiere informatie over de processen. Zo vinden we in de inventaris van het archief van het Hof van Holland uit 2008 een korte beschrijving van de procesdossiers, bijvoorbeeld – een willekeurige keuze – onder de nummers 12013-12014 de volgende beschrijving:

HvH, inv.nr. 12013-12014

Arij Stompwijk, eiser contra Jasper Pelle van Alenburg, gedaagde,

1720-1723

Onderwerp: Toewijzing vordering voor smartengeld en dokterskosten op grond van beledigingen en mishandeling (appel)

In deze registratie die voldoet aan alle archivistische standaarden wordt kort beschreven waar de rechtsstrijd in hoger beroep over gaat: belediging en mishandeling. Waar de belediging en de mishandeling plaatsvond, wordt niet duidelijk. De procespartijen en de jaartallen 1720-1723 op de procesdossiers zijn bekend. Het is evenwel onduidelijk hoe de jaartallen moeten worden geïnterpreteerd.

Nadat het geding voldongen was en beide partijen hun zegje gedaan hadden, stopten hun advocaten elk de schriftelijke stukken die zij ter verdediging van het standpunt van hun cliënten geschreven hadden, samen met de daarbij horende bewijsstukken als procesdossier in een proceszak om deze dan aan het hof over te geven. Bij elk proces waren er dus twee procesdossiers (hier: 12013 (eiser) en 12014 (gedaagde)).¹⁰ Zij werden dus niet door het gerecht samengesteld en bevatten dan ook niet de sententie. Die is weer te vinden in het sententieregister. In bovenstaande beschrijving – maar dat is niet de regel – is de ‘uitspraak’ van het hof in deze zaak gedeeltelijk meteen meegenomen: Arij Stompwijk kreeg immateriële en materiële schadevergoeding door het Hof van Holland toegewezen. Of de toewijzing de gehele vordering inhield, is onduidelijk. Wanneer het vonnis werd gewezen en wie de raadsheren waren, is onbekend. Ook wordt door de beschrijving niet duidelijk wat er precies in de procesdossier zit. In zo’n procesdossier vinden we namelijk bijna altijd als eerste stuk de inventaris, dat wil zeggen de lijst van de in het dossier aanwezige stukken. De inventaris beschrijft de stukken in chronologische volgorde. Het oudste stuk werd als eerste

10 De procesdossiers van de eiser en de gedaagde volgen elkaar soms niet in nummer op. Zie bijvoorbeeld de zaak over dierschade in HvH, inv.nr. 10014 (eiser Jacobus Batenburch) en HvH, inv.nr. 10129 (gedaagde Claas Houtten).

beschreven, het jongste als laatste. In het dossier bevinden zich onder andere de eis van middelen, verklaringen van getuigen, afschriften van rekeningen en de procureurstelling. Het laatste door de partij overgeleverde stuk – het jongste dus – is veelal het ‘advertissement van rechten’, het uitgeschreven pleidooi. Hierin stonden alle argumenten waarop een partij zich baseerde.¹¹

In het archief van het Hof van Friesland ziet het er, zoals gezegd, heel anders uit. In de inventaris van dit archief uit 1999 vinden we – wederom willekeurige keuze – de volgende beschrijving van een procesdossier:

HvF, inv. nr. 9300
 Datum: 1710 12 20, def. sententie nr. 7
 Eiser: Jacob Jans, appellant
 Gedaagde: Pytter Pytters, appelleerde

In deze registratie worden alleen de partijen genoemd en de datum van de definitieve sententie. In dit procesdossier vinden we – anders dan in het Hof van Holland – niet alleen de stukken van beide partijen, maar ook het (korte) vonnis.¹² In de eis, het antwoord, de repliek en de dupliek stonden de argumenten van de advocaten. Dezelfde soorten vragen als hierboven bij de registratie voor het Hof van Holland kunnen ook bij deze inventarisatie worden gesteld.

3. Artificiële intelligentie: netwerkanalyse

In het artikel ‘Network analysis in legal history: an example from the Court of Friesland. Remarks on the benefits’ zijn de bronnen, waarnaar de advocaten in drie verschillende zaken voor het Hof van Friesland verwezen, met gebruik van het programma Gephi geanalyseerd.¹³ De lay-out van het netwerk is gebaseerd op het *Force Atlas 2* algoritme. Het feitenrelaas van deze drie zaken was precies gelijk: het betrof steeds een verkoop van een boelgoed, een koe of een paard. Op het boelgoed was een hypotheekrecht gevestigd. De verkopende boelontvanger of secretaris vorderde restitutie

11 M.-Ch. le Bailly, *Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland. De hoofdlijnen van het procederen in civiele zaken voor het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland zowel in eerste instantie als in hoger beroep*, Hilversum, 2008, 140.

12 Voor een voorbeeld, zie B.S. Hempenius-van Dijk, *Hof van Friesland. De hoofdlijnen van het procederen in civiele zaken voor het Hof van Friesland zowel in eerste instantie als in appel*, Hilversum, 2004, 46-85.

13 De Jong en Van Dijk, ‘Network analysis in legal history’ (*supra*, n. 6).

dat de advocaten in 10099 niet alleen C. 7.32.12 en de twee plaatsen uit de *Heedendaegse Rechts-geleertheyt so elders als in Friesland gebruikelijk* (1686) van Ulrik Huber (1636-1694) citeren, die de advocaten in 10415 en 10705 ook citeren, maar daarnaast zeer uitvoerig uit het Romeinse recht, het costumiere recht en de rechtsliteratuur. De advocaten in 10415 beperken zich daarentegen tot enkele van de Romeinsrechtelijke teksten, het costumiere recht en rechtsliteratuur die de advocaten in 10099 noemen. Daarentegen citeren de advocaten weer andere teksten en een zaak (16545) die geen der anderen noemt. Tenslotte is wat de advocaten in 10705 bieden in vergelijking zeer mager. Waarschijnlijk vonden zij de verwijzing naar 10415 voldoende. Het overzicht geeft zo al een indruk hoe elk der advocaten werkte: die in 10099 is uitvoerig, die in 10415 ook (verwijst ook naar andere plaatsen dan in 10099 wat eveneens op een zelfstandige werkwijze duidt), terwijl de advocaten in 10705 het kennelijk wel voldoende vonden om naar de drie centrale plaatsen en de andere zaak te verwijzen. Voor alle drie gaven deze drie plaatsen echter wel de oplossing van het juridische probleem. Maar de verschillen in de plaatsen die 10099 en 10415 daarnaast allegeren kunnen erop wijzen dat hun interpretatie ervan niet identiek hoeven te zijn. Dat zou dan bij nader onderzoek moeten blijken. Hoewel het slechts gaat om drie zaken, geeft de bovenstaande netwerkanalyse al voldoende inzicht in wat verwacht kan worden wanneer grote hoeveelheden dossiers met nauwkeurig geformuleerde entiteiten worden geanalyseerd. Zij geeft snel inzicht door deze grafische presentatie waarbij zowel verbanden als omvang aanschouwelijk zijn gemaakt. Daarmee is het mogelijk zich te concentreren op dat wat voor verder onderzoek het interessantst lijkt.

4. **Artificiële intelligentie in toekomstig rechtshistorisch onderzoek**

Eenvoudige relaties: (plaats)namen

In 2012 heb ik onderzoek verricht naar Henricus Popta, advocaat voor het Hof van Friesland.¹⁴ Ik heb hem als advocaat geplaatst tussen zijn confrères en zijn cliënten. Dit was een handmatig en dus tijdrovend onderzoek. Met het digitaal ontsluiten en doorzoekbaar maken van de archieven wordt dat anders. Zo kan men de civiele processen niet alleen doorzoeken op naam van een cliënt of advocaat, maar ook bijvoorbeeld

14 Voor Henricus Popta, zie H. de Jong, 'Henricus Popta, advocaat bij het Hof van Friesland (1659-1712)', *Pro Memorie* 14-2 (2012), 147-176.

op plaatsnaam. Zoals hierboven getoond is het mogelijk om met netwerk-analyse niet direct in het oog springende relaties tussen deze (plaats) namen in kaart te brengen. Hoeveel zaken hadden advocaten en waar kwamen hun cliënten vandaan? Keerden ze ook weer terug bij hun advocaat als zij nog een keer procedeerden? Waar kwamen de advocaten vandaan? En waar hadden zij gestudeerd? Naast dergelijke historische variabelen kunnen ook juridische variabelen worden gelabeld ofwel getagd. Hierboven hebben we reeds gezien dat bronnen kunnen worden getagd om inzicht te kunnen krijgen in de receptie van het Romeinse recht of het gebruik van bronnen. Daarnaast kunnen de procesdossiers ook naar onderwerp van de rechtsstrijd worden getagd: waar gingen de geschillen voornamelijk over?

Een ander voorbeeld: de rechtsgeleerde Zacharias Huber (1669-1732) besprak de reviesuitspraak van het Hof van Friesland van 14 december 1718 in zijn *Observationes* en in de herziene versie van *Heedensdaegse Rechtsgeleertheyt*. Het was een zaak tussen Henrica Helmhout en Gillis Vermeersch, vertegenwoordiger van de West-Indische Compagnie. Tot het – toevallig – ontdekken van twee procesdossiers was niet duidelijk wanneer het proces was begonnen, omdat de eiser – een vrouw – was vertegenwoordigd door een onbekende. Als de vrouw wel bekend zou zijn geweest, was de relatie met de reviesuitspraak overigens ook niet duidelijk geweest, omdat zij een derde partij was. Het proces bleek al op 13 november 1710 – dus ruim acht jaar vóór de reviesuitspraak – door ene Maria Wilree (1667-1729) te zijn begonnen.¹⁵ Dit kwam nu tevoorschijn door handmatig onderzoek en toeval. Door de toepassing van artificiële intelligentie als hiervoor beschreven waren deze zaken op systematische wijze met elkaar verbonden geweest.

Tekstovername

Met het – opnieuw – ontdekken van de zaak tussen Tiepke Hijlckes Abbema en Lijsbeth Douwes kwam ook een samenhang met twee andere processen, namelijk Fenema/Heringa en Van Coehoorn/Symons, aan het licht. Deze ontdekking was toevallig. Artikelen uit het proces Abbema/Douwes blijken letterlijk te zijn ‘gekopieerd’ uit een eerder geschil en ‘geplakt’ met vermelding van het arrest in het eigen proces.¹⁶ Deze twee zaken komen in geen uitsprakenverzameling voor en dan is de vraag: hoe kwamen de

¹⁵ De Jong, “Het quaestieuse verdrunkene goud” (*supra*, n. 2), 6-31.

¹⁶ H. de Jong, “Copy-paste” in processen aan het Hof van Friesland. Over de noodzaak van archiefontsluiting’, *De Vrije Fries* (2022) (in voorbereiding).

advocaten aan deze zaken en aan de processtukken?¹⁷ Kwam dit kopiëren van proces-artikelen vaker voor? Of speelde het in de processen soms mee dat de kopers van de boelgoederen in Abbema/Douwes en Fenema/Heringa afkomstig waren uit Marrum?

Advocaten namen argumenten soms ook letterlijk over uit juridische werken. Zo nam Joachim Huijssen, advocaat van de gedaagde, in de zaak *Jacobus Batenburch/Claas Houtten* over dierschade voor het Hof van Holland zonder bronvermelding een aantal argumenten deels woordelijk over uit *Bellum Juridicum* van Simon van Leeuwen.¹⁸ Door het gebruik van ‘text mining’ zouden relaties tussen de procesdossiers met elkaar, maar ook met uitsprakenverzameling en rechtsliteratuur kenbaar kunnen worden gemaakt. Ook zou dan duidelijk kunnen worden, of advocaten graag bepaalde auteurs of tekstfragmenten citeerden.

Intergewestelijke relaties: uitsprakenverzamelingen en adviezenverzamelingen (consultatiën)

Elk hof was tot de uitvaardiging van het *Wetboek Napoleon ingerigt voor het Koninkrijk Holland* in 1809, soeverein wat betreft het privaatrecht. Dit betekende niet dat er grote verschillen in het privaatrecht waren, afgezien van de costumiere rechten, en zo kon het zijn dat gerechtshoven in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden eenzelfde regeling hanteerden. Er konden wel verschillen zijn in de interpretatie en de toepassing ervan per gewest. Verder zien we dat advocaten bij het ene hof naar jurisprudentie van een ander hof verwezen. Een voorbeeld van zo’n verwijzing vinden we in Stompwijk/Alenburg, een zaak voor het Hof van Holland. De rechtsvraag betrof de verjaring van de *actio iniuriarum* (*ex lege Cornelia*). Voor het ‘hedendaagse’ recht vond Stompwijk bewijzen in de noten van Simon van Groenewegen van der Made (1613-1652) bij de *Inleidinge tot de Hollandsche Rechtsgeleerdheid* van Hugo de Groot (1583-1645) uit 1652. Het betreft de titel over ‘hoon’:

Hugo de Groot, *Inleidinge tot de Hollandsche Rechtsgeleerdheid*, III,35,3

’T regt tot de boete wert verloren door een jaer swijgen (...)

¹⁷ Advocaten verwijzen ook naar hun eigen zaken, zie H. de Jong en K. Hoogeveen, ‘Beknopte geschiedenis van het verbod van *ultra* of *extra petita*. Een achttiende-eeuwse zaak uit het Hof van Friesland’ (in voorbereiding).

¹⁸ Het betrof de artt. 225-235 (HvH, inv.nr. 10129), zie Simon van Leeuwen, *Bellum Juridicum: ofte Den oorlogh der advocaten, bestaende in Consultatien, Advysen, Deductien, Advertissemerten, en diergelijke Schriftuyren van Rechten, waer van d’een, d’andere, directelyck is contrariërend*, Amsterdam, 1683, 125-131.

nr. 6 ad idem

Regt uyt sake van lastering spruytende wert verloren door een jaer swijgen (...) Maer hoon, dewelke met vuyst-slagen ofte diergelijke hand-dadigheden geschiet, en wert geensins verjaert, als door het verloop van 30 jaren, Het welk ook alsoo by den Hove van Hollant ende Raedt van Vrieslant geoordeelt is. *Cur. Holland. decis. 13. Sande L. 5. tit. 8 defin. 3 siet mede de Regts-geleerden aldaer aengewesen. (...)*¹⁹

Stompwijk verwees nog eens apart in artikel 169 (zie onder) naar de rechtspraak die Van Groenewegen noemde: een uitspraak uit het Hof van Holland en uit het Hof van Friesland. Vervolgens verwees Stompwijk naar Johannes Voet (1647-1713) in diens werk *Commentarius ad Pandectas*.²⁰ Ook in dit werk wordt gezegd dat de *actio iniuriarum ex lege Cornelia* ‘non annalis, sed perpetua est, triginta annis durans’. Voet verwees onder andere ook naar dezelfde rechtspraak als Van Groenewegen. Opvallend is dat de advocaat van Stompwijk een vreemde mix maakte van de verwijzing naar de rechtspraak, hoewel de hier bovengenoemde rechtsgeleerden ze wel goed weergeven.

Art. 169 Hier van is ook een fraeje decisie, in Neostadius Decisien van 't hof van Vrieslant 24 Maert 1607, en 27 Octob. 1612. lib 5. tit. 8. defin. 3.

De advocaat van Stompwijk lijkt de uitspraak van het Hof van Holland van Neostadius (1549-1606) te citeren.²¹ Dit is onjuist. In *Decisiones Frisicae siue Rervm in svprema Frisiorum curia iudicatarum* van Van den Sande, in de (vertaalde) titel ‘De actie van injurie heer-komende uyt de Wet Cornelia is perpetueel’,²² wordt niet alleen de verwijzing naar Neostadius genoemd, maar worden ook de twee geciteerde uitspraken uit het Hof van Friesland in een noot vermeld. Stompwijk's advocaat heeft de bedoelde uitspraken uit het werk van Van den Sande geciteerd en wat slordig opgeschreven. Hij zou het werk van Van den Sande zelf moeten hebben gehad, omdat de

19 H. de Groot, *Inleydinge tot de Hollandsche regts-geleertheit, Bevestigt met placcaten, hantvesten, oude herkomen, regten ... door Simon van Groenewegen vander Made ...*, Delft, 1652, 352.

20 J. Voet, *Commentarius ad Pandectas: in quo praeter Romani juris principia ac controversias illustriores, jus etiam hodiernum, & praecipuae fori quaestiones excutuntur*, deel 2, Hagae-Comitum, 1736, 1000.

21 Voor de verzameling uitspraken van Neostadius, zie W. Druwé, *Loans and Credit in Consilia and Decisiones in the Low Counties (c. 1500-1680)*, Legal History Library, 33, Leiden, 2020, 118 e.v.

22 J. van den Sande, *Decisiones Frisicae siue Rervm in svprema Frisiorum curia iudicatarum*, Leeuwarden, 1639, lib 5. tit. 8. defin. 3.

andere rechtsgeleerden de geciteerde rechtspraak uit het Hof van Friesland niet in detail – met jaartallen – noemden, of deze foute verwijzing van een ander moeten hebben overgenomen. Om zijn argument kracht bij te zetten, verwees Stompwijk dus naar uitspraken uit het Hof van Friesland, hoewel niet inhoudelijk. De vragen die naar aanleiding van deze zaak rijzen zijn: werd er vaak naar jurisprudentie van een ander hof verwezen? Gebruikte men hiervoor alleen secundaire literatuur?

Naast de uitsprakenverzamelingen, zoals de *Decisiones* van Van den Sande, verschenen er ook compilaties die de consultaties van vele verschillende juristen in diverse zaken bevatten die betrekking hebben op het recht van één gewest.²³ Later worden er ook verzamelingen gepubliceerd die niet beperkt zijn tot één bepaalde gewest.²⁴ Zo zien we de Friese advocaat Henricus Popta in twee consultaties voorkomen.²⁵ Het advies uit 1662 is naast Popta ook ondertekend door zeven andere advocaten van het Hof van Friesland.²⁶ Het betreft de vraag of Isaak Koeimans, een koopman uit Amsterdam en in dienst van de West-Indische Compagnie, tegen de West-Indische Compagnie het *crimen laesae majestatis* heeft begaan. Er zijn elf adviezen geschreven, zeven adviezen zijn afkomstig uit Amsterdam (drie adviezen vóór, vier adviezen tegen), twee uit Utrecht (twee adviezen tegen), één uit Den Haag (advies vóór) en één uit Friesland (advies tegen). Het tweede advies is gedateerd op 23 juli 1710.²⁷ Het betreft de beantwoording van vragen die zijn ontstaan naar aanleiding van de afwikkeling van de nalatenschap met landerijen in Friesland. Er worden nog drie adviezen gegeven, namelijk door de Friese advocaat Wesselius, de advocaten van het Hof van Holland M. de Hertoghe, A. Breur, P. Emands, Flor. P. Pittenius, Z. Thierens en Roel. M. Pittenius en de al genoemde procureur-generaal Beuker van het Hof van Friesland. Vragen die rijzen zijn: welke netwerken van advocaten en hoven kunnen naar aanleiding van adviezen worden bloot gelegd?²⁸

23 J. Naeranus (red.), *Consultatien, advysen en advertissemerten, gegeven ende geschreven bij verscheijden treffelijke rechts-geleerden in Hollandt*, dl. 1-6, Rotterdam, 1645-1666.

24 P. Gerbenzon en N.E. Algra, *Voortgangh des reches. De ontwikkeling van het Nederlandse recht tegen de achtergrond van de Westeuropese cultuur*, Alphen aan den Rijn, 1983, 152-154. Zie bijvoorbeeld I. van den Berg, *Nederlands advys-boek, inhoudende verscheidene consultatiën en advysen*, dl. 1-5, Amsterdam, 1693-1698.

25 De Jong, 'Henricus Popta' (*supra*, n. 14), 166-168.

26 Naeranus, *Consultatien, advysen* (*supra*, n. 23), 5, 704-706.

27 H. Gartman, *Vervolg op de Hollandsche consultatien en advysen, door voornaame zoo Hollandsche als Zeeuwsche en andere rechtsgeleerden ...*, dl. 2, Amsterdam, 1780-1782, 107-109.

28 Vgl. ook de adviezen die in een zaak zijn gevraagd en later zijn gebundeld, zie de adviezen die gevraagd zijn in de zaak besproken in De Jong, "Het quaestieuze verdronkene goud" (*supra*, n. 2), 19-22. Deze adviezen zijn later terechtgekomen in J.M. Barels, *Advysen over den koopvaart en zeevaart I*, Amsterdam 1780, 316-323.

5. Conclusie

Vroeger was onderzoek in civiele procesdossiers een zaak van een ad hoc vraag. Relaties tussen dossiers was grotendeels het gevolg van toeval. De hoeveelheid van de dossiers en de variabelen in het onderzoek lieten niet meer toe. Dat is nu verleden tijd. Dossiers worden met behulp van een computerleesprogramma digitaal omgezet en daarna met artificiële intelligentie ontsloten voor verder onderzoek. Nieuwe technieken maken het mogelijk om inzicht te krijgen over veel meer zaken, meer mensen (onder andere advocaten, cliënten, getuigen), meer gewesten en langere perioden (1700-1811) dan vroeger. Overzicht vervangt toeval. Relaties kunnen met artificiële intelligentie visueel zichtbaar worden gemaakt. Dat weer maakt snel duidelijk waar onderzoek zinvol kan zijn. Dit alles leidt tot een beter en completer beeld van de rechtspraktijk in al zijn aspecten in de vroegmoderne tijd. Historische gebeurtenissen kunnen in de analyses worden meegenomen. Er zullen niet alleen relaties binnen een gewest zichtbaar worden, maar ook relaties tussen gewesten. Weliswaar waren deze in hun privaatrecht soeverein, maar de ontsluiting kan een nieuw licht werpen op deze eigenheid van recht, en op de mate waarin de gewesten desondanks met elkaar verbonden raakten. Aangezien complete procesdossiers worden gedigitaliseerd, biedt het tevens een goudmijn voor sociaalhistorisch, -economisch en taalkundig materiaal. Om naar analogie van de woorden van Lokin te eindigen: een nieuwe allesomvattende ontsluiting is dringend gewenst, want de archieven bevatten goud. Het is tijd om het goud te delven!